

Komuniciranje i identiteti gluvi¹

Nikola Grujić²

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Srbija

doi: 10.5937/comman12-13369

***Sažetak:** Komunikacija i jezik su centralni elementi svake kulture. Kako jezik postaje ne samo temelj kulture, već i jaka identitetska odrednica, vidi se na primeru osoba koje ne čuju. Verovatno najpreciznije određenje kulture Gluvih bi moglo biti da se radi o društvenoj i stvaralačkoj moć zajednice koja počiva na znakovnom jeziku. Ovaj rad traži odgovore na pitanja kao što su: kako se gluvi snalaze u nametnutoj „mejnstrim“ komunikaciji, šta preporučuju „oralisti“ i zašto je vizuelizacija komunikacije za gluve prirodnija od „ispravljanja“ ili imitacije? Rad teži da podstakne akademski i širi društveni razgovor o temama kao što su osnovna prava, društveno uključivanje i kultura (potkultura) gluvih, zadiranje u, ili prihvatanje autonomnosti kulturnih vrednosti koje zajednica Gluvih živi i promoviše, obrazovanje gluve dece i mladih, razvoj međunarodnog jezika gluvih, samopredstavljanje i samozastupanje zajednice nečujućih... Puno priznanje nacionalnih znakovnih jezika trebalo bi da ide „rame uz rame“ sa efektivnim sprovođenjem nacionalnih politika inkluzivnog obrazovanja, koje bi trebalo da uvažavaju kulturne specifičnosti zajednice Gluvih. Funkcionalni prevodilački servisi i drugi servisi podrške su osnovni zahtevi Gluvih osoba za njihovo ravnopravno učešće u svim društvenim tokovima, ali bi uz njih zajednice Gluvih „glasnije“ trebalo da ističu i ostale zahteve koji se odnose na pristupačnost i mere protiv diskriminacije svih osoba sa invaliditetom.*

***Ključne reči:** kultura Gluvih, znakovni jezik, oralizam, Gestuno, međunarodni znakovni jezik*

¹ Rad je proistekao iz master teze „Međunarodno komuniciranje i identitet(i) gluvih osoba“, odbranjene u oktobru 2016. na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

² Kontakt sa autorom: nick.grujic@gmail.com.

1. Uvod

„Biti Gluv je socio-kulturno stanje i termin „Gluv” ukazuje na osobu koja koristi znakovni jezik kao svoj primarni način komuniciranja, identifikuje se sa ostalim Gluvim osobama i obično ne čuje.” (Svetska federacija Gluvih)

Polazna tvrdnja rada je da specifična potkultura gluvih osoba nije (ili nije na adekvatan način) prepoznata u društvu u kojem živimo. Način komunikacije koji je drugačiji ili nemogućnost učestvovanja u uobičajenoj govornoj komunikaciji jeste osnovni razlog zašto su gluve osobe segregovane od većinske čujuće populacije, a one su neretko posmatrane kao osobe „nižeg ranga”, čak i niže inteligencije. Studija o gluvim osobama, njihovoj specifičnoj kulturi (kulturama, potkulturama) koja potiče od njima svojstvenog načina komunikacije, a koji u velikoj meri određuje njihove društvene uloge, može dati značajan doprinos podizanju svesti o sposobnostima gluvih i time približiti ovu marginalizovanu grupu većinskom čujućem stanovništvu.

2. Kultura Gluvih

2.1. Terminološke (ili identitetske?) nedoumice

Osobe sa izvesnim stepenom gubitka ili neposedovanjem čula sluha ne žele da budu primarno doživljene iz ugla ovog svog senzornog nedostatka. To je najizraženiji stav u *Pokretu Gluvih*, koji predstavljaju aktivisti i aktivistkinje³ organizovani da bi promovisali i štitili prava gluvih i radili na unapređenju njihovog statusa u društvu. Oni uglavnom izražavaju suštinske stavove prosečne „samosvesne” gluve osobe. Da li su to svi stavovi gluvih koje ćemo „čuti”? Stavovi u pokretu gluvih izraženi kroz organizovani aktivizam, manifeste, a materijalizovani u konvencijama, zakonima i strategijama (obično onim koje promovišu prava *osoba sa invaliditetom*) ne podrazumevaju uvek sve stavove gluvih koji su, kako se pokazuje, neujednačeni. Različite okolnosti koje sa sobom nose primarni okviri formiranja identiteta Gluvih, kao što je činjenica da li se dete rodilo gluvo i da li su mu roditelji gluvi ili ne, ili činjenica da li je gubitak sluha nastu-

³ Svi pojmovi upotrebljeni samo u muškom gramatičkom rodu obuhvataju i ženski rod lica na koja se odnose.

pio tokom života i u kom dobu, te stepen gubitka sluha, pohađanje redovnih ili „specijalnih” škola, korišćenje audioloških pomagala i različiti stavovi i matrice ponašanja – čine široki spektar identitetskih pozicija gluvi. Stavovi Gluvi kao odraz ove šarolikosti, izraženi u literaturi, na internet forumima i blogovima upotpunjuju doprinos pokreta i čine tekovinu jedne specifične kulture, „imidž” jedne brojne zajednice.⁴

Kako smatra Šapiro (Shapiro, 1993: 39), „postoje jaki istorijski argumenti za moć koju poseduje odvojena kultura osoba koje ne čuju i za održivost gluvosti kao načina života različitog od tradicionalne kulture onih koji čuju, ali i jednake sa istom”. Primer ovoga su Martini vinogradi – ostrvo odvojeno od kopna Masačusetsa kratkim pojasom Atlantskog okeana. Na njemu, navodi autor, nije bilo jezičkih barijera, te stoga ni socijalnih, svi stanovnici su „obavljali iste poslove i stoga imali sličan nivo prihoda, igrali su karte i zajedno pili”. Gluvi ljudi su ravnopravno učestvovali u aktivnostima zajednice, uključujući političke i verske događaje, bili na uticajnim javnim pozicijama i služili su vojsku. Oko osamdeset procenata Gluvi bilo je u braku, otprilike isto koliko i čujućih stanovnika/ca, navodi autor. Gluvi su vodili sličan način života kao i čujuć, a razlika se ogledala pre svega u tome što su Gluvi stanovnici „težili boljem obrazovanju”. Kako navodi Šapiro, „država Masačusets je plaćala deset godina njihovog obrazovanja, a većina ih je išla u Američku instituciju za gluve i neme (American Asylum for the Deaf and Dumb) u Hartfordu, dok su njihovi braća i sestre koji su čuli ostajali na ostrvu i često rano napuštali školu kako bi pomagali na farmi ili ribarili”. Međutim, do sredine XIX veka, veće migracije su usporile sklapanje brakova među stanovnicima ostrva i sve manje je bilo gluve dece. Ipak, ističe Šapiro, „Martini vinogradi su bili utopija XIX veka, gde je gluvost bila normalna, a ne bolest, niti invaliditet, uglavnom zato što su stanovnici koji su mogli da čuju bili dvojezični” (Shapiro, 1993: 39).

Čitajući članke i literaturu gluvi i o gluvima (ako ne počnemo sa udžbenicima medicine), vrlo brzo se susrećemo sa pojmom *kulture Gluvi*. On je tekovina, pre svih, američkog učenja o gluvima, a delovanjem *Svetske federacije Gluvi* raširen među gluvima i čujućima u svetu. Veliko *G* ukazuje najpre na ponos i odvažnost onih koji osećaju pripadnost specifičnoj socijalnoj, kulturo-

⁴ Prema podacima Svetske federacije gluvi, u svetu živi oko 70 miliona gluvi osoba.

⁵ Ova pravopisna sloboda je korišćena za potrebe rada, po ugledu na praksu koja se široko koristi u delima autora na engleskom jeziku (D and d for D/deafness)

loškoj, lingvističkoj zajednici koja deli određene umetničke i istorijske vrednosti, dok malo *g* ukazuje na fizičko stanje (gluv kao pridev, atribut), ali koristi se i da označi širu grupu pojedinaca sa gubitkom sluha različitog stepena (gluv kao imenica, baš kao kod *Gluv*). Kultura Gluвих se odnosi i na „medicinski” nagluve ako dele zajedničke vrednosti ove zajednice kojoj pripadaju i članovi porodica gluвих/nagluвих i *prevodioci znakovnih jezika*. Ili, kako tvrdi renomirana „bloggerka” Džeјmi Berk, prema *kulturnoj defnicipi* „biti gluv ili, pak, nagluv nije ni u kakvoj vezi sa tim u kojoj meri čuješ, već se radio tome kako se samoidentifikuješ, da li osećaš da si bliži gluvima ili nagluvima” (Berke, 2009). Mnogi nagluvi sebe smatraju *kulturološki gluvima*. „Funkcionalno”, čak i drugi studenti koji su „medicinski” bili gluvi, smatrali su ovu autorku za nagluru zbog dobrog „funkcionisanja” uz pomoć slušnog aparata, iako je audiogram pokazivao da je gluva i to od rođenja (Berke, 2009).

„Nagluv” je termin koji služi da opiše osobe sa izvesnim gubitkom sluha, koje uglavnom komuniciraju oralnim putem. Nagluve osobe se „obično identifikuju kao čujuće⁶ osobe koje zahtevaju neki vid slušnog pomagala i bihevioralno prilagođavanje radi ostvarivanja društvene inkluzije” (Žižić & Jaslar, 2014: 87). Dakle, ovaj termin, baš kao i termin „osoba oštećenog sluha”, uglavnom koriste osobe koje na izvesno oštećenje sluha gledaju pre svega kao na fizički nedostatak, ili anomaliju u poređenju sa čujućima. Za razliku od njih, „kulturološki Gluvi” se „služe znakovnim jezikom i ne doživljavaju gluvoću kao nedostatak” (Žižić & Jaslar, 2014: 87).

Osnovni uslov, a čini se najpre osnovni zadatak za istinski aktivizam, jeste eliminisanje predrasuda i stereotipa, koji čine da se gluvi u čujućem okruženju najčešće osećaju ako ne čudnim, nečovečanskim ili bolesnim/oštećenim, a ono bar strancima. Shvatanje o ograničenim mogućnostima gluвих osoba zbog smanjenog obima i otežanog načina njihovog komuniciranja, smatra autor Crevar (Crevar, 2013: 26), „plod su zastarelih pogleda i moraju se odgovarajućim merama društvene zajednice uklanjati, a da bi se potenciralo savremeno tretiranje tog problema treba da im se omogući pristup komunikacijama na njima najprikladniji način, s obzirom na to da bez odgovarajuće komunikacije nema interakcije”.

⁶ Termin *čujući* koriste gluvi da bi označili one koji nemaju gubitak sluha. To je i s aspekta zajednice gluвих prihvatljiv termin u kontekstu gluвих i ljudi oko njih koji to nisu. Ovo iz razloga što mnogi neopravdano imaju običaj da u ovom kontekstu, da bi označili različitost od gluвих, kažu da su „zdravi”, pa čak i „ljudi”, što je tokom vremena vodilo stigmatizaciji, izolaciji i diskriminisanju populacije gluвих.

Pojam gluv/gluvi ukazuje nekad na osobe sa potpunim gubitkom ili neposedovanjem čula sluha, dok se nekad odnosi na sve osobe sa izvesnim gubitkom sluha, bez obzira na njegov stepen⁷. Tada ovaj pojam obuhvata, ako ostajemo na terenu medicine, tj. audiologije, i *nagluve*, odnosno osobe čiji se prag čujnosti menja i koje nekada lako čuju zvuke i glasove, ali ih teško razumeju (Gatalica, 2011). Nagluvi se u komunikaciji češće oslanjaju na sluh i govor. Obično se radije „priklanjaju” čujućem okruženju. Gluvi i nagluvi su u nekim zemljama ujedinjeni za svoja prava u okviru saveza i organizacija, dok su se u drugim vremenom odvajali u posebne organizacije. Ovo je prvi nivo diverziteta među osobama koje imaju izvestan gubitak sluha. Videćemo da pozicija ovog identitetskog razmimoilaženja češće nema medicinski karakter, a po medicinskim merilima nekada je i teško reći „ko je ko”. Nagluvi osnivaju svoju posebnu organizaciju na svetskom nivou 1977. godine – *Međunarodni savez nagluvih*⁸. U Srbiji, kao i u većini zemalja jugoistočne Evrope, savezi nekad *osoba oštećenog sluha*, sada uglavnom u svom nazivu imaju odrednice gluвих i nagluvih i do razilaženja nije došlo ni u pogledu populacije čiji se interesi i prava zastupaju. Na globalnom nivou nije tako.

Svetska federacija gluвих i *Međunarodni savez nagluvih* jesu dve posebne organizacije. Predstavnici ova dva svetska saveza složili su se⁹ da široko uobičajen izraz „osobe oštećenog sluha” (eng. hearing impaired persons) koji teži da obuhvati kategorije gluвих i nagluvih ne uspeva da uvaži različitosti ove dve društvene „kategorije”. U svakodnevnoj i najširoj komunikaciji i kontekstu, ove osobe prihvataju i koriste isključivo termine „gluvi” i „nagluvi” i to preporučuju svima. Termin „osobe oštećenog sluha”, iako još prisutan u svakodnevnoj komunikaciji, nije prihvatljiv za gluve i nagluve zbog svog neodređenog, ali i pežorativnog karaktera. Ovaj, nekada preporučljiv termin, često proizvod upravo težnje za korektnim izražavanjem i najbolje namere sagovornika ipak akcentuje nedostatak, oštećenje, nešto što treba popraviti. Malo ko bi voleo da se oseća kao „polovna roba”. On je ne baš najsrećniji naslednik izraza „defektni

⁷ Termin gluvi, iako se dugo koristio i dalje se često koristi kao uvredljiv, te bi ga možda stoga trebalo zameniti adekvatnijim pojmom (analogija sa terminima slepi, invalid i slično) još uvek se koristi, prihvaćen je i preporučuje se od strane zajednice gluвих jer, za razliku od pojmova osobe oštećenog sluha i osobe koje ne čuju ne ukazuje direktno na određeni nedostatak i dovoljno je precizan.

⁸ Koji zastupa interese oko 300 miliona nagluvih u svetu

⁹ Zajedničkom deklaracijom u Tokiju 2001, detalji dostupni na adresi: <http://www.ifhoh.org/wfd.htm>

sluhom”. Oni o kojima se govori predlažu, dakle, jednostavne termine – gluvi (Gluvi) i nagluvi.

Kongresi *Svetske federacije gluvih*, *Svetske igre gluvih* ili *Olimpijada gluvih* koje organizuje *Međunarodni komitet za sport gluvih*, konferencija i festival *Na način gluvih*¹⁰ u Vašingtonu, SAD trenuci su kada i mesta gde kultura Gluvih dostiže svoj najjači izraz. Gluvi iz celog sveta se okupljaju i nenamerno promovišu svoj način života, vrednosti koje dele, sklapaju poznanstva i donose za zajednicu važne odluke. Predstavnici užih zajednica gluvih, pripadnici različitih nacionalnih kultura ovde se osećaju kao „mi“. Sporazumevaju se uglavnom jednim specifičnim sistemom znakova i uz pomoć internacionalnih prevodilaca znakovnih jezika.

2.2. Elementi kulture Gluvih

Ako od brojnih definicija kulture uzmemo u obzir da ovaj pojam ukazuje i na „skup predominantnih stavova i ponašanja koji karakterišu funkcionisanje grupe ili organizacije”, ili kao „mnoštvo zajedničkih stavova, vrednosti, verovanja, ciljeva i prakse”, onda bi se kultura Gluvih, prema američkim autorima koji decenijama unazad razmatraju ovu oblast, mogla definisati kao „društvena i stvaralačka moć zajednice koja počiva na znakovnom jeziku”. Ona obuhvata komunikaciju, društveni dogovor, matricu ponašanja, umetnost, institucije (najpre *škole Gluvih*), zabavu, rekreaciju (u koju spadaju sportovi i *klubovi Gluvih*) i verovanje Gluvih. Ona je takođe stav koji može „skliznuti” s one strane predrasuda, odnosno isključivost poput „nisi jedan od nas – ne pripadaš nam” (Moore & Levitan, 2003: 55). Ovaj stav je posledica viševekovnih težnji *oralista*¹¹ da „izbrišu” znakovni jezik i gluve asimiliraju u čujuću „mejstrim” zajednicu. Stoga gluvi često komuniciraju i socijalizuju se radije sa gluvima i među gluvima.

Osnovna prepoznatljiva obeležja (ili elementi) ove kulture jesu jedinstveni jezik, vrednosti, tradicija, umetnost i identitet. Tradicija podrazumeva narative/ priče koje su održavane preko niza generacija, *iskustva Gluvih* i učešće na *kultur-*

¹⁰ Eng. „Deaf way“. Autori Dirksen i Bauman (Dirksen & Bauman, 2008) opisuju *Deaf way II* kao međunarodnu proslavu školstva, umetnosti, nastupa, zagovaranja i razvoja sa preko devet hiljada ljudi iz 121 nacije

¹¹ Termin (o kom će biti više reči u nastavku teksta) koji se odnosi na zastupnike stava (uglavnom delatnike u oblasti zdravstva, defektologije, obrazovanja) da je stanje neposedovanja/gubitka sluha oštećenje koje se može „ispraviti” različitim vežbama tako da se, prvenstveno, artikulisanje govora može unaprediti. Obično ovaj stav podrazumeva osporavanje značaja znakovnog jezika kao specifičnog, ali efektnog načina komuniciranja gluvih koji je vremenom postao simbol jedinstvenosti zajednice gluvih na planetarnom nivou.

nim događanjima Gluvih. Sve kulture poseduju i određeni skup ponašanja koja smatraju prihvatljivim. Za Gluve to uključuje i kako privući nečiju pažnju na odgovarajući način, a to je pogledom direktno u oči i korektnim tapkanjem po ramenu. Vizuelizacija je nešto što obeležava umetnost gluvih. Grupa umetnika iz Sjedinjenih Država je 1989. godine osmislila izraz De'VIA koji je skraćenica za *art with a Deaf view* (*umetnost sa pogledom Gluvih*) kako bi ukazala na one sadržaje koji zabavljaju ili edukuju prenoseći vizuelni doživljaj gluvih, kao njihov najjači doživljaj. Upravo njihovo snažno oslanjanje na čulo vida je podstaklo Džordža Vedica (George Veditz), bivšeg predsednika američke *Nacionalne asocijacije gluvih*, da u svojoj čuvenoj rečenici gluve nazove prvim, poslednjim i svedremenim „ljudima oka” (Lane, Pillard & Hedberg, 2011).¹²

Kako to primećuje autor Crevar,

„upućena na svet oko sebe, gluva osoba posmatra svet vizuelno... Oskudnost znanja gluvog nije zbog toga što nema predstave što neke stvari nije video, već zato što ono što je video nije protumačeno, nije bila objašnjena kauzalna veza i odnos, što se predstava i njen sadržaj ne sjedinjuju u istu sferu značenja – pojam, i što je ono lišeno informacija svake vrste koju konverzacija pruža o predmetima i situacijama, jer nije obuhvaćena direktnim iskustvom. Zbog toga mnoge integralne komponente pojma ostaju bez karakterističnih suštinskih elemenata. Tako, u znakovnom isražavanju predmeta dominira crtajući, plastični, opisni znak koji se identifikuje sa radnjom” (Crevar, 2013: 29).

Osim toga, smatra autor, vidno opažanje ima subjektivnu notu i svako opaža ono što je za njega dominantno, upadljivo i interesantno. Zato će se jedna ista stvar na razne načine reflektovati na gluve osobe, što ima za posledicu različito znakovno izražavanje kod gluvih u raznim krajevima jedne iste zemlje, ili jednog istog pojma kod raznih naroda – „na primer, pojam majka se u Srbiji označava sa dva kažiprsta preko obraza i pokretom vezivanja marame, dok se npr. majka u Americi označava dodiranjem palca po desnom obrazu” (Crevar, 2013: 29).

Među prepoznatljivim elementima kulture Gluvih jesu znakovni jezik, koji se preferira i vrednuje, i komunikacija koja se odvija licem u lice, kao i vizuelni načini primanja informacija (na primer, posredstvom slika, dijagrama i dr.).

¹² Ovaj predstavnik kulture Gluvih, i sam gluva osoba, to je učinio obraćanjem na trećem *Svetskom kongresu gluvih* u Filadelfiji, SAD 1910. godine

Mnoge gluve osobe se služe naracijom za prenošenje informacija (Žižić & Jaslar, 2014: 37) i kultura Gluвих se uglavnom prenosi pričanjem priča. Humor Gluвих je „više vizuelno utemeljen jer su humor i kultura blisko povezani”. Važnost se pridaje događajima za Gluve kao što su sportovi u kojima učestvuju Gluvi, festivali za Gluve, zabave za Gluve. Posebna važnost se pridaje „umetnosti Gluвих“, a ruke su simbol kulture Gluвих jer „znakovni jezik zauzima središnje mesto u toj kulturi” (Žižić & Jaslar, 2014: 37).

Teatar gluвих postoji u Sjedinjenim Američkim Državama od 1967. (Nacionalni teatar gluвих), a korene ima u prvim izvođenjima drama na Galadet univerzitetu¹³ još 1860-ih. Vizuelna umetnost dobija posebnu dimenziju sa gluвim muzičarima. „Sajmark” (Signmark) je umetničko ime popularnog rep muzičara iz Finske koji na svojim *bilingualnim*¹⁴ nastupima koristi američki znakovni jezik uz kolegu koji paralelno repuje na govornom engleskom jeziku i tako prevodi Sajmarka. Njegova muzika spaja gluve i čujuće, a, kako Sajmark tvrdi, hip-hop je savršeni žanr za gluvu osobu da se izrazi (Signmark, 2017). Znakovni jezik prati jake basove koje svi mogu osetiti vibracijama.

Kultura Gluвих je pozitivan, afirmišući pojam koji ukazuje na ponos i identitet zajednice, za razliku od termina „ljudi oštećenog sluha” ili „gluvost/gluvoća” koji nemaju takvu konotaciju. Postojanje takvog fenomena kao što je kultura Gluвих je, međutim, osporeno. Najpre od oralista (kako čujućih, tako i gluвих) koji smatraju da je to pre jedna „veštačka politička konstrukcija” skorijeg vremena, pre samosvest, odn. samoidentifikacija i „afektirajući” stav nego realna stvar. Ovakav stav podrazumeva i negiranje značaja znakovnog jezika za gluve (Deaf Culture, 2004).

Još jedan pristup koji dolazi „iz dvorišta” Gluвих doprinosi „zabuni” u vezi sa identitetom gluвих i odnosnom terminologijom. Uredništvo poznatog veb sajta koji se bavi ovim konceptom (Deaf Culture, 2004) preferira termin *Gluvi* u odnosu na termin *kultura Gluвих* da objasni istu stvar. Termin kultura Gluвих je, prema ovom stanovištu, previše „jak”, s obzirom na to da gluvi ljudi nemaju potpuno razvijenu, „zrelu” kulturu, previše restriktivan s obzirom na veliki diverzitet sredina, okruženja iz kojih dolaze gluvi širom sveta koji već pripadaju različitim nacionalnim kulturama i da je, kao politički koncept, više

¹³ Prva visokoškolska ustanova za gluve i nagluve u svetu. Programi se sprovode bilingvalno, pri čemu je prvi jezik američki znakovni, a drugi engleski govorni jezik.

¹⁴ Termin koji se u kontekstu gluвих koristi da označi korišćenje jednog znakovnog i jednog govornog jezika

ograničavajući nego uključujući (inkluzivan) za gluve osobe (Deaf Culture, 2004b). On „otvara vrata” elitizmu, čak i izvesnoj drskosti i snobizmu prisutnom u stavovima purista. Termin *potkultura* bi bio prihvatljiviji, mada se urednici opredeljuju za – zajednica Gluvih (deaf community), termin koji „definiše, ali ne ograničava”. *Zajednica* podrazumeva grupu ljudi ili deo populacije koja deli ciljeve, verovanja, iskustva ili jednostavno živi blisko (teritorijalno ili, pak, socijalno ili duhovno, tj. vrednosno), smatraju autori. Iako su geografski „raštrkani” gluvi uspevaju da formiraju jedinstvenu zajednicu čiju socio-lingvističku srž čine znakovni jezik i *škole gluvih*. Zajednica, za razliku od kulture, jeste „uključujući” pojam jer podrazumeva i ljude koji su odrasli u okruženju čujućih, polaznike „oralnih” škola, ljude sa ugrađenim *kohlearnim implantom*¹⁵, iako su svi oni isključeni iz kulture gluvih. Zajednica uključuje i porodice gluvih, prijatelje, zastupnike Gluvih, bez obzira na to što im znakovni jezik nije maternji (Deaf Culture, 2004b). Da li su ova dva pojma međusobno isključiva? Zar nema zajednica gluvih (u najširem smislu tog pojma), iako bez jedinstvene teritorije, izvesne zajedničke vrednosti i stavove, umetnost i znakovni jezik kao način komunikacije?

Termin zajednice prihvataju i američke autorke Bejker i Paden koje smatraju da nju čine gluvi i nagluvi pojedinci koji dele zajednički jezik, iskustva, vrednosti i način interakcije među sobom i sa čujućim ljudima (Baker & Padden, 1978). One uvode i novi termin „gluv po stavu” (eng. attitudinal deafness), koji smatraju za osnovni određujući faktor za pripadnika zajednice Gluvih koji prepostavlja da se pojedinac samoidentifikuje kao član zajednice Gluvih i da ga drugi članovi prihvataju kao člana zajednice. Složili se sa navedenim konceptima ili ne, kultura i zajednica gluvih su naporima pokreta prepoznate u međunarodnom pravnom poretku. *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom*¹⁶ – međunarodni ugovor koji je do sada potpisalo 160, a ratifikovalo (učinilo odredbe konvencije pravno obavezujućim) ili joj je pristupilo 174 države (United Nations, 2017), a prvi put i jedna regionalna organizacija (Euro-

¹⁵ Najmodernije slušno pomagalo koje direktnom stimulacijom slušnog nerva prenosi spoljni zvuk. Čine ga dva dela od kojih je jedan kućište (resiver i stimulator, uz do 24 elektrode) hirurški usađen pod kožu, u puž (kohleu) unutrašnjeg uha, dok se drugi deo nosi spolja, iza uha i čini ga govorni procesor sa transmitemom i mikrofonom. Ovaj „električni sluh“ je prilično siromašniji od prirodnog i pruža veoma ograničen osećaj muzičke melodije i ograničeno razumevanje govora u bučnijim prostorijama. Koriste ga osobe sa većim stepenom oštećenja sluha.

¹⁶ Prvi međunarodnopravni dokument donet pod okriljem Ujedinjenih nacija, koji na sveobuhvatan način (za sve osobe sa invaliditetom i u svim oblastima života) i pravnoobavezujuće reguliše prava osoba sa invaliditetom. URL: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

pean Commission, 2011), u članu 30 propisuje da: „Osobe sa invaliditetom treba da budu, na jednakim osnovima kao i drugi, titulari prava na prepoznavanje njihove specifične kulture i lingvističkog identiteta, uključujući znakovni jezik i *kulturu gluвих*”. Članom 24 ove Konvencije, koji reguliše pravo na obrazovanje za osobe sa invaliditetom, države potpisnice su obavezane da olakšaju učenje znakovnog jezika i promovišu lingvistički identitet *zajednice gluвих*.

Republika Srbija je formalno prihvatila ovaj koncept, ne samo usvajanjem navedenog međunarodnog ugovora¹⁷, već i u *Strategiji o unapređenju položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji* za period 2005-2016 (Vlada Republike Srbije, 2007), gde se „obezbeđivanje priznavanja *posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta osoba sa oštećenjem sluha* na osnovu jednakosti sa drugima, uključujući gestovni¹⁸ jezik i kulturu, pružanje odgovarajuće podrške radi ostvarivanja ovog identiteta” naglašava kao jedna od posebnih mera za uključivanje osoba sa invaliditetom u život zajednice. Ovim smo otvorili još jedno identitetsko pitanje koje je uvek aktuelno u zajednici gluвих i uobičajen je predmet razmimoilaženja stavova: Da li su gluvi osobe sa invaliditetom ili ne?

3. Osobe sa invaliditetom ili samo G/gluvi?

“Deaf people can do anything... except hear” (Dr. I King Džordan, prvi gluvi predsednik Galaudet univerziteta, 1988, citirajući Freda Šrajbera, 1972).

Većina Gluвих (veliko G) neće se osetiti lagodno kada ih ubrojite u osobe sa invaliditetom ili oslovite kao takve. To slikovito odražava i srpski znakovni jezik, s obzirom na to da znak za osobu sa invaliditetom obuhvata uobičajeni znak za osobu, ali i pokret rukama gde desna ruka kao da seče levu u predelu korena šake. To je znak za invalidnost (hendikep), a s obzirom na značaj šaka i ruku za korišćenje znakovnog jezika, jasno je u kom slučaju bi se, prema Glu-vima, gluva osoba mogla smatrati osobom sa invaliditetom. Ovaj znak indicira

¹⁷ Zakonom o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom od 29.5.2009.

¹⁸ Ovde se radi o terminološkoj manjkavosti, jer iako između ostalog koristi gestikulaciju (mimiku lica i pokrete telom) *znakovni jezik* je sistem *znakova* koji se izražavaju pre svega pokretima ruku i ručnih prstiju. Često se koristi i pogrešan termin *gestovni govor*. Reč *govor* ukazuje na verbalnu komunikaciju, a „oruđe“ komuniciranja osoba oštećenog sluha upravo znakovni jezik koji nije verbalan. Kako navodi autor Crevar „od govora kao psihofiziološke pojave treba razlikovati jezik kao plod evolucije govora usled istorijskog, socijalnog i kulturnog razvoja čoveka” (Crevar, 2013: 4).

neslaganje Gluвих sa tendencijom većinskog stanovništva, ali i aktivista/kinja za ljudska prava, da budu svrstani u široku zajednicu osoba sa invaliditetom.

Ovde smo, kako se čini, u sred paradoksa, jer su gluvi legalno prepoznati u međunarodnim i domaćim dokumentima o osnovnim ljudskim pravima kao jedna od grupa osoba sa invaliditetom, a na isti način i od *pokreta za prava osoba sa invaliditetom (disability movement)*. Napominjem da posebno regulisanje i garantovanje osnovnih prava ugroženim društvenim grupama kao što su osobe sa invaliditetom ima cilj „ispravljanja nepravde” prema istorijski marginalizovanim grupama i/ili obezbeđivanje jednakih šansi za sve, kao i puno društveno uključivanje.

Svetska federacija gluвих je jedna od najstarijih organizacija osoba sa invaliditetom, kako se kaže internet prezentaciji ove organizacije (World Federation of the Deaf, 2016) i ovo se upravo čini kao kompromis „ukrštenim” vrednostima i identitetskim „aspektima”. Gluvi potenciraju i „glasno” se zalažu za ostvarivanje svojih prava, a pitanje je da li su se saglasili sa normativnim imperativom da budu „u košu” sa slepima i slabovidima, osobama sa telesnim i intelektualnim, odnosno razvojnim ili mentalnim invaliditetom. Pitanje šta je veći, a šta manji hendikep u pokretu invalidnosti javno se ne postavlja (niti bi bilo smisljeno da se postavlja), jer je odavno shvaćeno da samo ujedinjeni „glasovi” mogu dopreti do donosioca važnih društvenih odluka. Iako bi se gluvi po uobičajenim *medicinskim* i *funkcionalnim*¹⁹, ali i *socijalnim* definicijama invalidnosti²⁰ nesumnjivo mogli „staviti u ovaj kalup”, ipak se samoidentifikovanje u okviru posebne kulturne matrice kod njih čini najizraženijim. Nesumnjivo je da upravo međunarodni ugovori i usvojeni standardi ljudskih prava u državama potpisnicama ovih ugovora otvaraju put ravnopravnom tretmanu gluвих osoba u svakom društvu, time i adekvatnom socijalnom uključivanju grupe koja je dugo bila, ali i u velikoj meri i danas u velikom broju društava marginalizovana.

Otpor kod velikog broja gluвих prema ovakvom terminološkom određivanju, koji bi za *branitelj/ke ljudskih prava*²¹ mogao stvarati izvesnu konfuziju, jeste u jakoj vezi sa otporom prema stavovima negiranja postojanja specifične

¹⁹ Osoba sa invaliditetom je pacijent koga treba lečiti, odnosno osoba koja ne funkcioniše kako se očekuje od nje usled „oštećenja”.

²⁰ Koje hendikep/invalidnost, odnosno suštinu “prepreke” ne vide u “patologiji”, nedostatku na strani osobe, već na strani društva, zajednice sve dok ona potpuno ne omogući svim građanima da jednako funkcionišu uklanjanjem barijera različite vrste (od onih fizičkih, do “barijera sredine” koje se ogledaju u predrasudama i stereotipima).

²¹ Aktiviste i advokate koji se bave promovanjem i zaštitom ljudskih prava i zastupanjem interesa žrtava povreda ljudskih prava.

kulture Gluvih. Ovo stoga što su upravo oni koji su osporavali njihov kulturni identitet gledali na njih primarno kao na audiološke pacijente. S druge strane, u modernoj definiciji osoba sa invaliditetom, koja uključuje *socijalni pristup* (umesto ranijeg medicinskog i funkcionalnog) i *pristup zasnovan na ljudskim pravima*²², na invalidnost/hendikep se gleda kao na nemogućnost osobe da ostvari svoj „puni životni kapacitet”, ne prvenstveno iz razloga svog fizičkog, senzornog ili intelektualnog/mentalnog oštećenja (smetnje, nedostatka, poteškoće), već zato što društvo ne uspeva (u manjoj ili većoj meri) da ukloni barijere koje bi omogućile svim svojim članovima jednako i nesmetano svakodnevno funkcionisanje (pristup svim objektima, službama, literaturi, tekovinama kulturnog života i sl.). U tom smislu, „titlovanje” i znakovni prevod domaćeg TV programa, obezbeđivanje prevodilaca pri javnim službama, ali i dostupnost usluga ličnih prevodioca za svaku priliku predstavljaju ovakvu obavezu zajednice, a njih podrazumeva ljudsko pravo gluvih na pristupačnost u najširem smislu, pravo koje garantuje spomenuta Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

Još jedan razlog koji kod gluvih stvara otpor prema ovakvoj terminologiji jeste uporno isticanje njihovog senzornog oštećenja prilikom napora lekara i defektologa da, opravdavajući svoj poziv, ubede roditelje da znaju šta je najbolje za njihovu gluvu decu. Iz njihovog ugla, to su nesumnjivo auditivna pomagala i učenje dece kako da govore i *čitaju sa usana*. Teško da lekari ikad uspeju da ubede gluve roditelje. Treba istaći i da je poseban interes u „rešavanju problema” gluvih pronašla industrija auditivnih pomagala, s obzirom na visoke cene najsavremenije opreme.²³ Gluvi umetnici se ne ustručavaju da izraze svoj stav o tome (Redeafination Crew, 2010).

Već pomenuti kohlearni implantati pomažu osobama sa ozbiljnim i veoma teškim gubitkom sluha, kojima slušni aparat ne pomaže dovoljno. Kako navodi Šapiro, „za neke su kohlearni implantati čudo, za druge to su instrumenti „kulturnog ubistva” (Shapiro, 1993)... Da takva sofisticirana naprava može nailaziti na toliko različitih mišljenja pokazuje dubina sumnje oko pitanja moći tehnologije”... Hiljade potpuno gluvih odraslih ljudi i dece su zahvalni što im je sluh vraćen uz pomoć implanta... Ali mnogi gluvi ljudi ovu napravu nazivaju vrstom „genocida” i „kritičari kohlearnog implanta kažu: biti gluv je identitet

²² Invalidnost je jedan od mnogobrojnih izraza ljudske raznolikosti, a osnovna prava su dostupna svakom čoveku po istom osnovu bez obzira na različitosti.

²³ Oko 15.000 evra (Klinika za uvo, grlo i nos, 2016).

koji treba usvojiti sa ponosom” (Shapiro, 1993: 96). Autor navodi da je, kada je Uprava za hranu i lekove u Velikoj Britaniji 1990. odobrila implant za decu, Nacionalno udruženje gluвих (National Association of the Deaf) taj čin osudilo kao „agresivnu operaciju nad nemoćnom decom”, a grupa zastupnika je predložila zabranu operacije na deci, „kako bi ona mogla najpre da odrastu, a zatim odluče i odaberu između identiteta osoba koje čuju ili onih koje ne čuju” (Shapiro, 1993: 96).

Ostajući još za kratko na terenu terminologije i ličnog dostojanstva, treba obratiti pažnju na još jedan termin koji je poprimio pežorativni karakter, a često korišćen bez loše namere. *Gluvonemi* je atribut koji se još uvek naširoko koristi, a sa stanovišta gluвих je neprimeren, proizvod ranijeg vremena i prevaziđen. Gluvi nisu *nemi* (bez glasa), pre svega jer njihove glasne žice funkcionišu i imaju mogućnost proizvodnje zvukova, iako su oni često neartikulisani.²⁴ U tom smislu bi se pre moglo reći da su oni „neverbalni”. S druge strane, gluvi korišćenjem znakovnog jezika imaju mogućnost da izraze sve ono što bi se moglo reći govornim jezikom, pa se po efektu komunikacije nikako ne mogu smatrati nemim jer istinska komunikacija postoji kada se poruka razume i kada se može odgovoriti na nju. Komuniciranje nije rezervisano samo za čujuće, a glas nije jedini instrument komuniciranja, poručuju Gluvi.

4. Znakovni jezik – pojam, autonomnost i varijeteti

Znakovni jezik je

„vid komunikacije, kojom se reči i pojmovi iskazuju rukama, kojom prosečan pojedinac lako izražava reči, misli i celine, zavisno od konteksta ili složene serije ideja. Znakovni jezik je kompleksan, strukturisan, živ jezik. Ima jaku kulturnu osnovu i pripada velikom broju znakovnih jezika koji su rašireni među zajednicama gluвих u celom svetu” (Gatalica, 2011).

Komunikacija znakovnim jezikom je od suštinskog značaja za intelektualni, društveni, jezički i osećajni razvoj svake gluve osobe (Cripps, 2002). Francuski autori XIX veka verovali su da znakovni jezik imitira objekte i događaje i predstavlja ih onako kako se oni javljaju u prirodi, baš kao što slikar slika predeo ispred sebe. Znakovni jezici su danas razvijeni jezici sa sopstvenom sintaksom (gramatikom ili formom), semantikom (fondom reči ili sadržajem) i društvenim pravilima upotrebe (praksom, odnosno pragmatikom).

²⁴ Što je logična posledica nemogućnosti da se čuje sopstveni glas i izgovaranje reči.

Međutim, retko kojoj gluvoj osobi je neki znakovni jezik maternji. Čak 95 odsto ili više gluvih koji koriste znakovni jezik je primarno izloženo znakovnom jeziku tek posle ranog detinjstva, nekad u kasnom detinjstvu, pa čak i u „zrelom“ dobu. Ovo je podstaklo istraživače da izuče uticaj godina u kojima se neko izlaže znakovnom jeziku na umeće njegovog korišćenja. Tako je zaključeno da su korisnici američkog znakovnog jezika (kojima je on maternji), ali i oni koji su počeli da ga uče u ranom detinjstvu, pokazali mnogo veću „tečnost“, konzistentnost i kompleksnost gramatičkih struktura kada koriste ovaj jezik, znatno veću brzinu i širinu opsega znakova, nego oni koji su prihvatili ovaj jezik kasnije u životu (Emmorey, 1991: 366). Tokom XIX veka, u SAD jak uticaj na jezik gluvih imali su klubovi Gluvih koji su postojali u skoro svakom većem gradu, kao i škole za gluvu decu. U XX veku je nastao pokret za integraciju gluve dece u škole za čujuću decu, a danas klub Gluvih više nije glavno mesto socijalizacije Gluvih, jer je većina gluve dece mejnstrimovana u javni školski sistem. Američki znakovni jezik je reflektovao ove promene (Sauter, 2006: 3). Velike obrazovne institucije, poput Galadeta i NTID (National Technical Institute for the Deaf, Njujork SAD), nastavljaju da vrše veliki uticaj na znakovni jezik, a zakoni su prepoznali znakovne jezike kao strane i dali pravo Gluvim građanima da ih aktivno koriste. Rezultat toga je da većina gluve dece i mladih ima priliku da uči i koristi znakovni jezik.

Ponovo otkrivanje ASL-a (American Sign Language, američki znakovni jezik) podstaklo je renesansu kulture Gluvih, počevši od odluke Nacionalnog teatra gluvih donete 1972. godine da se glumi na izražajnom maternjem jeziku gluvih ljudi. „Kad je jednom otpor suzbijen i nova svest uspostavljena, za gluve umetnike nije bilo zaustavljanja,” piše Saks (Sacks, 1989: 145).

„Tako je nastala znakovna poezija, znakovna duhovitost, znakovna pesma, znakovni ples – jedinstvene znakovne umetnosti koje se ne mogu prevesti na govor. Među gluvima se rodila, ili ponovo rodila, epska tradicija, sa znakovnim pesnicima, znakovnim oratorima, znakovnim naratorima, koji su služili da prenose i šire istoriju i kulturu gluvih, i tako još više uzdignu novu kulturnu svest” (Sacks, 1989: 145).

Broj znakovnih jezika se menja (kao i govornih, uostalom), a trenutno ih ima negde oko 400 u celom svetu. Striktno gledajući, zvaničnih nacionalnih znakovnih jezika koje koriste nacionalne/etničke zajednice gluvih ima 142 (Ethnologue, 2017), dok navedena brojka od oko 400 uključuje i tzv. pomoćne

znakovne jezike (odn. znakovne sisteme koji variraju u kompleksnosti i koriste se uz govorne jezike (oni ne uključuju jednostavnu gestikulaciju i ne konstituišu pravi jezik), te znakovne verzije govornih jezika (poznate i kao ručno kodirani jezici).

Znakovni jezici, kao to što se to često pretpostavlja, nisu lingvistički slični i nisu „znakovna verzija“ govornog jezika u zemljama u kojima se javljaju, a često nisu ni u kakvom odnosu povezanosti sa nacionalnim govornim jezicima. Niz istraživanja o američkom znakovnom jeziku (ASL) pokazuju da ovaj jezik ima sopstvenu razvijenu lingvističku strukturu različitu od one kod govornih jezika (najpre engleskog govornog), ali da postoje izvesni svetski govorni jezici koji imaju strukturu sličnu (kao što je jezik *Navaho Indijanaca*, ili u izvesnom smislu kineski) njenoj (Newport & Supalla, 2000). Jezička struktura ASL-a je vrlo složena, pogotovo kod glagola. Na primer, kod glagola kretanja imaćemo odrednicu za put, tj. putanju, način kretanja, orijentaciju, odnosno smer, ali i veličinu i oblik objekta koji se kreće i drugog objekta u odnosu na koji se kretanja izražava, a sve to u odnosu na sam put, putanju. Ovim se postiže izuzetna komunikacijska ekonomičnost kakvu govorni jezici nemaju.

Slično tome, zemlje u kojima se koristi jedan govorni jezik mogu imati dva i više znakovnih jezika, dok u drugim zemljama u kojima se koristi više govornih jezika može postojati samo jedan znakovni. U Južnoj Africi, na primer, gde postoji čak jedanaest zvaničnih i sličan broj nezvaničnih, ali široko korišćenih govornih jezika, imamo samo jedan znakovni jezik, koji se nezvanično koristi u nekoliko dijalekata (Ethnologue, 2017b). Za razliku od govornih jezika sveta koji su svi nastali iz jednog zajedničkog prastarog jezika koji su govorili prvi ljudi, znakovni jezici su širom sveta nastajali gde god je bilo dovoljnog broja gluвих ljudi da formiraju zajednice, dakle iz poptuno različitih izvora (Hiddinga & Crasborn, 2011). Takođe, osim lingvističkih sličnosti, znakovni jezici se slično ponašaju i u pogledu njihovog društvenog funkcionisanja. Kao i govorni, znakovni jezici se postepeno i polako razvijaju vremenom, kreirajući jezičke porodice, takođe postoje dijalektičke razlike između regija i različita upotreba jezika među društvenim i starosnim grupama, na kraju, znakovne jezike deca prisvajaju na isti način i kroz iste procese kao i govorne (Morgan & Woll, 2002).

Istraživanja na temu varijeteta znakovnih jezika u svetu pokazuju da su oni jednako različiti među sobom kao i govorni jezici (Bavelier, Newport & Supalla, 2003). Iako su razlike između znakovnih jezika koji se ne mogu dovesti u vezu vidljive (pre svega u fondu reči i redu reči u rečenici), kako bi slikovito

rekli autori Supala i Veb, „duga zajednička večera gluвих koji inače koriste različite znakovne jezike će posle nekog vremena doneti iznenađujuće kompleksne razmene u ekspresno razvijenom pojednostavljenom jeziku, a sastanci Svetske federacije gluвих se redovno i sa uspehom održavaju na ovakvom tipu jezika“ (Supalla & Webb, 1995: 333). Istraživači smatraju da je najverovatniji razlog navedene veće sličnosti, pre svega u morfološkoj strukturi, znakovnih jezika u odnosu na govorne jezike. Tu je i činjenica da vizuelno-gestovna modalnost proizvodi ujednačeniju strukturu i tipologiju nego zvučno-vokalna modalnost. Najveće sličnosti među znakovnim jezicima uočene su u načinu na koji se povezuju subjekat i objekat u rečenici i u korišćenju klasifikatora u glagolima kretanja. Ovo i jesu razlozi zašto oni koji koriste međusobno potpuno nerazumljive znakovne jezike mogu da razviju zajednički „nestrukturisani znakovni jezik“ (eng. signed pidgin) koji zadržava ove morfološke strukture i koji je time neočekivano znatno kompleksniji od „nestrukturisanih govornih jezika“.

Iako postoje značajne sličnosti ili podudarnost kod nekih znakova i u izrazu pojedinih koncepta među svetskim znakovnim jezicima, dešava se da isti ili sličan znak u jednom jeziku ima potpuno drugačije ili suprotno značenje u drugom. Tako znak za gluve u ASL-u znači „čujući“ na NZSL-u (novozelandskom znakovnom jeziku), dok ASL znak za slovo *T* ima prilično uvredljivo značenje u Francuskoj (isto ono koje u Sjedinjenim državama i Kanadi ima pokazivanje srednjeg prsta), a „žedan“ na ASL-u znači „poročan“ na argentinskom znakovnom. Uprkos ovakvim „začkoljicama“ gluvi zbog svoje umešnosti korišćenja gestikulacije i tela u komunikaciji mnogo slobodnije komuniciraju sa svojim „kompanjonima“ širom sveta nego oni koji se u komuniciranju oslanjaju na govor (Morgan & Woll, 2002).

S obzirom na to da se većina znakovnih jezika razvijala sa minimalnim ili nikakvim kontaktom sa drugim znakovnim jezicima, manji je broj „porodica“ znakovnih nego govornih jezika. Najjači dokazi o postojanju porodica znakovnih jezika zapaženi su kod britanskog, novozelandskog i australijskog znakovnog. Međutim, iako ima manjeg broja sličnosti među znakovnim jezicima, na nivou „porodičnih“ veza ima ih mnogo više na nivou leksike i gramatike nego što je to slučaj sa govornim jezicima (Crasborn & Hidinga, 2015). Ograničena vremenska dubina znakovnih jezika (za razliku od više hiljada godina istorije govornih jezika, znakovni ne idu dalje od oko 300 godina u istoriju) u kombinaciji sa ikoničnim (slikovnim), pantomimičnim i gestikularnim strategijama korišćenim za razvoj ovih jezika, čini ih međusobno toliko sličnim.

5. Međunarodno komuniciranje Gluvih

Prva saznanja o oblicima međunarodnog komuniciranja Gluvih zabeležena su u vezi sa Međunarodnim igrama za Gluve (Deaflympics – Olimpijada za Gluve) 1924. u Parizu. Godine 1970. kreiran je tzv. Gestuno od strane Svetske federacije Gluvih (WFD) usvajanjem jednog broja znakova sa ciljem da se stvori sistem koji bi olakšao komunikaciju na Kongresima WFD svake četvrtne godine. Iako ova lista znakova nije široko prihvaćena, koncept sistema međunarodnog znakovanja je nastavio da se razvija. Termin Gestuno je uglavnom napušten, a zamenio ga je „međunarodni znakovni jezik” koji, smatra se, bolje ukazuje na suštinu ovog sistema znakova, a mnogo češće se koristi i kratko – „međunarodni znakovni”²⁵. Štaviše, aktuelni „međunarodni znakovni” ima malo zajedničkog sa znakovima koji su objavljeni u prvom izdanju rečnika Svetske federacije gluvih.

Proteklih godina u Evropi koristi se „paneuropski” znakovni sistem koji je proizvod povećane interakcije gluvih iz različitih lingvističkih zajednica na evropskom prostoru. Često se koristi i izraz *međunarodni znakovni* da opiše svaku vizuelnu komunikaciju između Gluvih osoba iz različitih zemalja koje ne dele zajednički znakovni jezik, pri čemu se ističe funkcionalni aspekt ovakvog komuniciranja u odnosu na strukturni (Hiddinga & Crasborn, 2011: 492). On uključuje slikovne i zajedničke leksičke elemente znakovnih jezika kombinovane sa usnom artikulacijom govornih reči, ukazivanje na objekte u neposrednoj blizini i pantomime. Iako se ne može nazvati jezikom u punom strukturalnom smislu, on je danas u dobroj meri delotvoran način međunarodnog komuniciranja Gluvih, od kratkih turističkih susreta do radionica i konferencija koje traju po nekoliko dana. Iako često vrlo pod uticajem ASL-a (američkog znakovnog jezika) na međunarodnom nivou, iskusni korisnici međunarodnog znakovnog danas pokušavaju da ne budu zavisni od jednog posebnog znakovnog jezika koliko je god moguće, kako bi osigurali da širok opseg sagovornika iz različitih kultura mogu da razumeju poruku koju prenose u najvećoj mogućoj meri.

U zajednici gluvih čini se nespornim da *univerzalni znakovni jezik* još uvek ne postoji i da je možda „međunarodni znakovni” osuđen na sudbinu Esperanta. Kao ni briljantna ideja „doktora Zamenhofa”, ni ona o unificiranju znakovnog jezika nije se ispostavila produktivnom kako je to Komisija očekivala.

²⁵ Prevod sa engleskog *International Sign* (IS – skraćena koja se jednako često koristi u pisanim izvorima). Možda bi bi bolje oslikavao ovaj prevod žargonski termin „međunarodno znakovanje” ili „međunarodni znak”.

Nije bilo dovoljno ljudi koji su hteli da nauče novi jezik. I, kako zapaža autor Mudi (Moody, 1987: 81), „ko bi pored visoko razvijenih uređaja za prevođenje i spretnih ruku internacionalnih prevodioca znakovnog jezika danas uopšte hteo da izdvoji vreme za učenje jezika koji niko drugi ne zna?” Da li će Međunarodni znakovni, sledbenik Gestuna, nastaviti da se koristi samo na Svetskim igrama Gluvih i kongresima Svetske federacije Gluvih ili će vremenom dostići status istinskog univerzalnog znakovnog jezika? Da li će možda biti i više od toga? Prema čuvenoj antropološkinji Margaret Mid, znakovni jezik bi trebalo da bude opšti univerzalni jezik, jer je univerzalan *par excellence*. On ima potencijal da bude jezik pridodat svim nacionalnim jezicima, ima ovakav jezik čije bi prihvatanje od pripadnika svih naroda imalo mnogo manje prigovora nego prihvatanje jednog postojećeg govornog jezika kao univerzalnog pre drugih. Znakovni jezik se lako uči i pogodan je za sprovođenje ovakve ambiciozne zamisli (Morgan & Woll, 2002: 83).

Za sada, Međunarodni znakovni ostaje samo pomoćni jezik, nestrukturisan, „mešani” jezik ili *lingua franca*. Da pretpostavimo jedan mogući scenario. Čujuć ljudi su naviknuti na engleski kao primarni uobičajeni i prihvaćeni jezik internacionalne komunikacije, ali gluvi takođe uče pisane forme engleskog kako bi komunicirali posredstvom interneta i razumeli širok dijapazon različitih pisanih tekstova u oblasti međunarodne trgovine, nauke i visokog obrazovanja (Kellet Bidoli, 2007). Da li će u globalizovanom svetu *ASL* postati univerzalno sredstvo komuniciranja gluvih? Za sada još uvek ne. Ne dok osoba koja koristi britanski znakovni jezik ne može da razume dvoje koji komuniciraju na američkom „znaku”, ne ispuštajući iz vida i specifičnosti *AUSLAN*-a i *NZSL*-a, *ISL*-a i *SAS*-a.²⁶

Međutim, izvestan univerzalizam je vidljiv u pokretu gluvih. Sam pojam zajednice gluvih ukazuje da, uprkos postojanju više od 200 posebnih lingvističkih zajednica gluvih, postoje izvesne zajedničke karakteristike jedne kulture globalne rasprostranjenosti. I ne samo to. U svetu globalizma vredi tragati za njegovim pozitivnim stranama. Ako već ne postoji konsenzus da su izvesne vrednosti univerzalne, veća je šansa da predmet takvog konsenzusa budu osnovna prava koja su urođena, zasnovana na potrebama koje ima svaki pojedinac. A vremena su takva da bi se gluvima morao obezbediti status kakav su imali u Martinim vinogradima. Da li je „prenaglašeno“ insistiranje purista na različitosti koju kul-

²⁶ Znakovnih jezika Australije, Novog Zelanda, Irske i Južne Afrike

turni identitet gluvih nosi posledica viševjekovne segregacije gluvih u društvu ili gluvi zaista vole da se druže radije ili čak samo sa „svojima“? Jedno se svakako ne može osporiti: naponi institucija društvenog sistema za obezbeđivanje gluvima ravnopravnog uživanja društvenih pogodnosti, ali i približavanje čujućeg građanina gluvom, učenje znakovnog jezika i upoznavanje gluvih i njihovih običaja odgonetnuće nam neke važne dileme. U Beogradu, iznad Slavije, postoji jedan klub u kojem se gluvi sastaju svake večeri i otvoren je za svakog.

6. Zaključak

Razgovor sa Gluvom osobom u Srbiji, tumačem znakovnog jezika ili aktivistom za ljudska prava, nedvosmisleno će ukazati na još uvek široko rasprostranjenu stigmatu prema osobama koje ne čuju. Simptomatično je što stigmatizujuć i diskriminatoran odnos dolaze najčešće od određenih segmenata sistema javne vlasti, koji ne prepoznaje potrebe Gluvih osoba, a one se najpre ogledaju u razumnom prilagođavanju komunikacije i podršci u pristupu informacijama. U suštini neafirmativnog stava i neprepoznavanja jedne kulturne zajednice kao značajnog, ali neiskorišćenog socijalnog potencijala društva je tradicionalno pogrešna percepcija osoba koje *ne čuju* kao onih koji *ne mogu*. Navedena tradicionalna matrica počiva na sistemu obrazovanja koji gluvu decu pokušava da „upodobi“ čujućoj u smislu komunikacije, čime se s jedne strane ističu njihovi nedostaci i nemogućnosti, a s druge ne prepoznaje znakovni jezik koji je njihov prirodni način komunikacije, kao odraz posebnosti i potencijal modernog društva različitih (*diverse society*).

Zakonskim prepoznavanjem znakovnog jezika kao maternjeg jezika i neodvojivog elementa kulture Gluvih, država je nakon dugogodišnjeg zalaganja zajednice postavila temelje i počela da krči put stvaranju svih uslova za lični, intelektualni, profesionalni, socijalni i drugi razvoj gluvih pojedinaca koji će voditi njihovom ravnopravnom učešću u svim segmentima društvenog života. Prisutnost znakovnog jezika, obučenih i licenciranih tumača i samim tim i Gluvih osoba u sferi javnog informisanja i medija, u obrazovanju, u radnom okruženju i pristupu javnim uslugama omogućiće jačanju samopouzdanja Gluvih i prihvatanju.

Puno priznanje, dokumentovanje i podučavanje znakovnog jezika trebalo bi da bude paralelno sa efektivnim sprovođenjem nacionalnih politika unapređenja inkluzivnog obrazovanja, koje bi trebalo da uvaži kulturne specifičnosti

zajednice Gluvih. Funkcionalni prevodilački servisi i drugi servisi podrške su osnovni zahtevi poštovanja prava Gluvih osoba i njihovog ravnopravnog učešća u društvenim tokovima, ali bi uz njih zajednice Gluvih trebalo da ističu i ostale zahteve koji se odnose na pristupačnost i mere protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom. Ova borba na polju građanskih prava je zajednička u velikoj meri za sve osobe sa invaliditetom (kao što je u velikoj meri zajednička i za druge vulnerabilne i marginalizovane grupe) i ona *a priori* ne škodi daljem formiranju specifične kulture, zajednice i identiteta Gluvih. Autor smatra da bi dosledno sprovođenje inkluzivnih politika i zakona približilo Gluve i (druge) osobe sa invaliditetom većinskom stanovništvu u pogledu stvarne ravnopravnosti i bilo dobra osnova za Gluve da nesmetano ističu dalje svoje zahteve u pogledu kulturnih specifičnosti za koje smatraju da su neodvojivi deo identiteta Gluvih širom sveta.

Ujedinjeni i povezani Gluvi će lakše da rade na negovanju svojih kulturnih specifičnosti koje mogu iskoristiti kao svoje prednosti. Primer za to je „opraštanje natenane“, što je osobeni kulturni fenomen među Gluvima, s obzirom da Guvi „nastoje da iskoriste svaku priliku za kontakt licem u lice, a samim tim se može objasniti tendencija da se komunikacija produži“. Za razliku od čujućih osoba, Gluvi će pre odlaska prići svakoj osobi da bi se pozdravile sa njom umešto da upute opštu frazu „zdravo svima“, koju možda neće svako videti (Žižić & Jaslar, 2014: 40).

Literatura

- Baker, C. & Padden, C. (1978). *American sign language*. New York: T. J. Publishers
- Bavelier, D., Newport L.E. and Supalla T. (2003). Children Need Natural Languages, Signed or Spoken, The Dana Foundation. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <http://www.dana.org/Cerebrum/Default.aspx?id=39306>.
- Berke, J. (2009). *Deaf or Hard of Hearing? What's the Difference?* Posećeno 20. 5. 2016. URL: <http://deafness.about.com/od/deafculture/a/differencedhoh.htm>.
- Crasborn, O. & Hiddinga, A. (2015). The Paradox of International Sign: The Importance of Deaf-Hearing Encounters for Deaf-Deaf Communication across Sign Language Borders. In Friedner, M. & Kusters, M. (eds.), *It's a small world. International deaf spaces and encounters*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- Crevar, M. (2013). *Znakovni jezik i njegova primena u praksi viđena očima gluвих*. In Gajin, S. (ed.), *Model zakona o upotrebi znakovnog jezika* (pp. 23–47). Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija.
- Cripps, J. (2002). *Deaf Culture*. Posećeno 29. 8. 2016. URL: <http://www.deafculturecentre.ca/Public/Default.aspx?I=294&n=Deaf+Culture>.
- Deaf Culture (2004a). *Defining Deaf Culture*. Posećeno 23. 8. 2016. URL: <http://www.deafculture.com/definitions/>.
- Deaf Culture (2004b). *What is Deaf Culture – Editors' comment*. Poslednje posećeno 25.8.2016. URL: <http://www.deafculture.com/commentary/>.
- Dirksen, H. & Bauman, L. (2008). *Open your eyes – deaf studies talking*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Emmorey, K. (1991). Repetition priming with aspect and agreement morphology in American Sign Language. *Journal of Psycholinguistic Research*, 20(5): 365–388.
- Ethnologue – Languages of the world (2017). *Sign Language*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <https://www.ethnologue.com/subgroups/sign-language>.

- Ethnologue – Languages of the world (2017b). *South African Sign Language*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <https://www.ethnologue.com/language/sfs>.
- European Commission (2011). *EU ratifies UN Convention on disability rights*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_en.htm.
- Gatalica, A. (2011). *Bogati svet gluvih i nagluvih*. Objavljeno na sajtu Evropskog pokreta u Srbiji. Posećeno 25. 8. 2016. URL: <http://www.emins.org/srpski/bogati-svet-gluvih-i-nagluvih>.
- Hiddinga, A. & Crasborn, O. (2011). Signed languages and globalization. *Language in Society*, 40: 483–505.
- Kellet Bidoli, C. J. (2007). *English in international Deaf Communication*. Bern: Peter Lang.
- Lane, H., Pillard, R. C. & Hedberg, U. (2011). *The People of the Eye: Deaf Ethnicity and Ancestry*. Oxford: Oxford University Press.
- Moore, M. S. & Levitan, L. (2003). *For Hearing People Only: Third Edition*. Rochester, NY: Deaf Life Press.
- Moody, B. (1987). *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness. Vol 1*. New York: McGraw-Hill Company.
- Morgan, G. & Woll, B. (eds.) (2002). *Directions in sign language acquisition*. Amsterdam: John Benjamins.
- Newport, E. L. & Supalla, T. (2000). *Sign Language Research at the Millennium*. In Emmorey, K. & Lane, H. (eds.), *The signs of language revisited: An anthology to honor Ursulla Bellugi and Edward Klima* (pp. 103–114). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Redefinition Crew (2010). *Introducing Signmark - Deaf Finnish rap artist*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cYwX45ZDe_4.
- Sacks, O. (1998). *Seeing Voices: A Journey into the World of the Deaf*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Sauter, V. (2006). *Cross-cultural communication with the Deaf*. Strategy Leader Resource Kit
- Shapiro, J. (1993). *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*. New York: Times Books.

- Signmark (2017). *Video blog*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <http://www.signmark.biz/video-blog/>.
- SIL International (2017). *Sign Languages*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <https://www.sil.org/sign-languages>.
- Supalla, T. & Webb, R. (1995). *The grammar of International Sign: A new look at pidgin languages*. In Emmorey, K. & Reilly, J. (eds.), *Sign, Gesture and Space* (pp. 333–347). NJ: Lawrence Erlbaum.
- United Nations (2017). *Convention on the rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
- Vlada Republike Srbije (2007). *Strategija o unapređenju položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period 2005-2016*, "Sl. glasnik RS", br. 1/2007.
- World Federation of the Deaf (2016). *Who we are/Our story*. Posećeno 23. 6. 2017. URL: <https://wfdeaf.org/who-we-are/our-story/>.
- Žižić, D. & Jaslar, D. (eds.) (2014). *Smernice za rad sa gluvim i nagluvim osobama*. Beograd: Gradska organizacija gluvih Beograda.

Nikola Grujić

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Serbia

COMMUNICATION AND IDENTITIES OF DEAF

Abstract: *Communication and language are one of the central elements of every culture. Taking as an example persons who cannot hear we can see how a language becomes not only the foundation of culture, but also a strong identity qualifier. Probably the most precise definition of Deaf culture would be a social and creative power of the community standing on sign language. This paper seeks for answers to the questions such as how deaf people manage in the imposed mainstream communication, what do 'oralist' recommend and why is visualization of communication much more important and natural for the Deaf than 'imitation' and/or correction? The article attempts to encourage broader academic and social discussion on topics such as fundamental rights, social inclusion and culture (subculture) of the Deaf, incursion into or respect for autonomy of the values lived and promoted by the Deaf society, education of deaf children and youth, development of international sign language, self presentation and self representation of the community of non-hearing...Full recognition of national sign languages shall go in line with effective implementation of national policies for inclusive education, respecting the cultural specifics of the community of Deaf. Functional translation services together with other support services are basic requests of the Deaf so that the minimum of their rights is respected and the path towards equality is made. At the same time, the Deaf themselves should be more 'vocal' when requesting equal accessibility to goods and services as well as the equality for all persons with disabilities.*

Keywords: *culture of Deaf, sign language, oralism, Gestuno, International Sign Language*